

**«ԱՍԻԱԿԱՆ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆԻ» ԱՇԽԱՐՀԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՄՈԴԵԼԻ ՇՈՒՐՋ**

Բանալի բառեր (Keywords). Ասիական դարաշրջան, Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան, աշխարհաքաղաքական, ներդաշնակ աշխարհ, Չինաստան, ԱՄՆ, անվտանգություն

XVI դարից ի վեր առաջին անգամ երկրագնդի տնտեսական հզորության խոշորագույն կենտրոնացումը ոչ թե Արևմուտքում է (Եվրոպա, Ամերիկա), այլ Արևելքում (Արևելյան Ասիա): Մինգապուրյան նշանավոր աշխարհաքաղաքագետ Կիշոր Մաբուբանին սա անվանում է «Երկրագնդի իշխանության անհաղթահարելի տեղաշարժ դեպի Արևելք», որը կկերպափոխի աշխարհը¹:

Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանում են հանդիպում աշխարհի միայնակ գերտերության՝ ԱՄՆ-ի և մի շարք մեծ տերությունների՝ Չինաստանի, Ճապոնիայի, Ռուսաստանի և Հնդկաստանի կենսական շահերը: Չինաստանի վերելքը, մասնավորապես, և աճող բազմաբևեռականությունը Ասիայում, ընդհանրապես, մարտահրավեր է ԱՄՆ-ի գերակայությանը: Անվտանգության ապահովման տեսանկյունից Ասիայում են գտնվում աշխարհի տասը խոշորագույն ռազմական ուժերից ութը և խոշոր հակամարտ կետերից չորսը՝ Կորեական թերակղզին, Թայվանը, Կաշմիրը և Աֆղանստանը²:

Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան անվտանգության համայնապատկերում ռազմավարական հենման կետն ընկած է Արևել-

¹ Sté u Mahbubani K., The New Asian Hemisphere: The Irresistible Shift of Global Power to the East, New York: Public Affairs, 2008.

² Brzezinski Z., The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives, New York: Basic Books, 1997, pp. 86-87.

յան Ասիայում: Այստեղ են հատվում աշխարհի տնտեսապես ամենահզոր երեք պետությունների կենսական շահերը, որոնք, կապված նաև Հնդկաստանի, Ինդոնեզիայի և Ավստրալիայի աճող նշանակության հետ, տարածվում են առաջացնելով Հնդկա-խաղաղօվկիանոսյան ավելի լայն անվտանգության համալիր:

Այս տարածաշրջանը գտնվում է համաշխարհային տնտեսական, հետևաբար, նաև քաղաքական ուժերի նոր և մարդկության պատմության մեջ ամենաարագ վերաբաշխման կենտրոնում: Այս փոխակերպությունների թիկունքում կանգնած է Ասիական երկրների տնտեսական արագ աճը, ինչը ենթադրում է նաև միջազգային հարաբերությունների համակարգում քաղաքական վերափոխումների արագացող ձգտում:

**Ամերիկյան «ֆշտրային հավասարակշռման»
համակարգը և Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան
«սառը պատերազմը»**

2011 թ. ԱՄՆ նախագահ Օբաման և պետքարտուղար Քլինթոնը իբրև արտաքին քաղաքականության առաջնային ուղղություն հռչակեցին Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանը: Ինչպես Հ. Քլինթոնն է ձևակերպել. «Միացյալ Նահանգները շնորհիվ իր յուրահատուկ աշխարհագրական դիրքի և Ատլանտյան, և Խաղաղօվկիանոսյան տերություն է: Մենք հպարտ ենք մեր եվրոպական համագործակցությամբ: Մեր մարտահրավերն է կառուցել համանման համագործակցության և հաստատությունների ցանց խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանում, որը կլինի նույնքան ամուր և ամերիկյան շահերին ու արժեքներին համապատասխան, որքան և այն ցանցը, որ մենք ունենք Ատլանտյան տարածքում»³:

³ Agnew J., “Is US Security Policy “Pivoting” from the Atlantic to Asia-Pacific? A Critical Geopolitical Perspective”, Dialogue on Globalization, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2012, p. 6.

Ներկայումս Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան գեոստրատեգիական միջավայրում հավանական հակամարտությունների զսպումը կամ կարգավորումը կառավարվում է Միացյալ Նահանգների երկկողմ և բազմակողմ ռազմաքաղաքական դաշինքների ցանցի շնորհիվ, այդպիսիք են ԱՄՆ-Ճապոնիա, ԱՄՆ-Հարավային Կորեա, ԱՄՆ-Թայվան, ԱՄՆ-Ֆիլիպիններ երկկողմ դաշինքները, ԱՄՆ-Ավստրալիա-Նոր Զելանդիա եռակողմ դաշինքը (ANZUS), «Հինգ պետությունների պաշտպանական համաձայնագիր դաշինքը» (FPDA-Մեծ Բրիտանիա, Ավստրալիա, Նոր Զելանդիա, Մալայզիա, Սինգապուր): Միակ տարածաշրջանային անվտանգության հարթակը ԱՍԵԱՆ-ի (Հարավ-Արևելյան Ասիայի երկրների ընկերակցություն) տարածաշրջանային ֆորումն է (ARF)⁴:

Բացի դաշնակիցների ցանցից Միացյալ Նահանգների «ֆշորային հավասարակշռման» մեխանիզմը ընդգրկում է նաև ռազմական գործընկերության խորացումը Հնդկաստանի, Ինդոնեզիայի, Մալայզիայի, Վիետնամի և Նոր Զելանդիայի հետ⁵: Ինչպես նշանավոր ռեալիստ տեսաբան Ջոն Միրշայմերն է նշում. «Միացյալ Նահանգները ստիպված է առանցքային դերակատարում ունենալու Չինաստանին հավասարակշռելու հարցում, քանզի վերջինիս ասիական հարևանները բավականաչափ հզոր չեն դա ինքնուրույն անելու համար»⁶: Հետևաբար, ըստ ռեալիստ այլ տեսաբանների, ԱՄՆ-ը պետք է Չինաստանի հետ հարաբերվի նույն կանոններով ինչ որ Խորհրդային Միության հետ Մառը պատերազմի տարի-

⁴ Rumley D., “The Geopolitics of Asia-Pacific Regionalism in the 21st Century”, The Otemon Journal of Australian Studies: University of Western Australia, vol. 31, 2005, p. 20.

⁵ Gillard J., Defence White Paper 2013, Commonwealth of Australia, 2013, p. 10, URL: http://www.defence.gov.au/whitepaper2013/docs/WP_2013_web.pdf (03.08.2014).

⁶ Mearsheimer J., “Imperial by Design”, The National Interest, Number 111, Jan/Feb 2011, p. 33.

ներին⁷: Ըստ այդմ, Միացյալ Նահանգները պետք է նախա-
ձեռնեն համապարփակ բազմակողմ անվտանգության տա-
րածաշրջանային համալիրի ստեղծում, այլ կերպ ասած
«Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան ՆԱՏՈ»:

Այս նոր աշխարհակարգում հիմնական դերակատարների
համար առանցքային նշանակություն կստանա ելքը դեպի է-
ներգոռեսուրսներով հարուստ երկրներ: Մասնավորապես,
մրցակցությունը կուժեղանա ԱՄՆ-ի և Չինաստանի միջև
Միջին Ասիայի և Աֆրիկայի համապատասխան տարածքներ
մուտքի համար: Ասիայի երեք խոշորագույն տնտեսություն-
ները՝ Չինաստանը, Ճապոնիան և Հնդկաստանը էներգոկիր-
ներ ներկրող պետություններ են, ինչը ավելացնում է լարվա-
ծությունը: Այս համատեքստում աննախադեպ մեծանում է
էներգոռեսուրսներով հարուստ և աշխարհաքաղաքական
կարևոր միավոր Ավստրալիայի դերակատարությունը⁸: Տա-
րածաշրջանի էներգոռեսուրսներով հարուստ մյուս կարևոր
աշխարհաքաղաքական միավորը Ռուսաստանն է, որը նաև
նկրտումներ ունի կայանալու իբրև Ասիա-խաղաղօվկիանոս-
յան առանցքային դերակատար⁹:

Միացյալ Նահանգները իբրև տարածաշրջանի գերիշխող
ռազմական ուժ հանդես է գալիս որպես կայունության երաշ-
խավոր «օֆշորային հավասարակշռման» քաղաքականութ-
յամբ: ԱՄՆ-ի կայունացնող ներկայությունը համակարգվում
է մի շարք երկկողմ դաշինքներով և դաշնակցային հարաբե-
րություններով՝ Ճապոնիայի, Հարավային Կորեայի, Թայվա-
նի, Ֆիլիպինների, Թայլանդի, Մինգապուրի և Ավստրալիայի
հետ: Դաշնակիցները ԱՄՆ-ին տալիս են առանցքային աշ-

⁷ Brooks S. G., Ikenberry G. J. and Wohlforth W. C., “Don’t Come Home, America: The Case against Retrenchment”, *International Security*, Vol. 37, No. 3, Winter 2012/13, p.39.

⁸ Rumley D., “Australia and the New Geopolitics of Energy”, *FDI strategic analysis paper*, 2010, pp. 4-6.

⁹ Acharya A., “A Concert of Asia?”, *Survival*, vol. 41, no. 3, 1999, p. 21.

խարհաքաղաքական և ռազմավարական առավելություն: Փոխարենը Միացյալ Նահանգները ապահովում է խաղաղությունը և կայունությունը՝ լրացնելով իր դաշնակիցների և բարեկամների անվտանգության դեֆիցիտը¹⁰:

Ըստ երևույթին, «ասիական դարաշրջանի» աշխարհաքաղաքական ռեվիզիոնիստական կարևորագույն միտումը միջազգային համակարգի ծանրության կենտրոնի տեղաշարժն է Եվրոատլանտյան տարածաշրջանից դեպի Ասիա-խաղաղովկիանոսյան տարածաշրջան¹¹: Այս տեղաշարժը մեծացնում է հակամարտությունների հավանականությունը հատկապես մեծ տերությունների ներգրավվածությամբ: Հավանական հակամարտությունները կարող են ներառել ռուս-չինական, չին-վիետնամական, ճապոնա-կորեական, չին-հնդկական, չին-ինդոնեզական տարածքային վեճերը: Ինչևէ, ուժերի տեղաբաշխումը Ասիական տարածաշրջանում հավասարակշռված չէ¹²:

Չինաստանի վերելքը. «Ներդաշնակ աշխարհ»

Չինաստանը աշխարհաքաղաքական հրաշք գործեց, վերածվելով աշխարհի թիվ երկու տերության, առանց ցնցելու գործող աշխարհակարգը: Ինչպե՞ս դա նրան հաջողվեց: Նա կիրառեց «ռազմավարական զսպվածություն»¹³: Չինաստանի վերելքը իբրև աշխարհաքաղաքական սպառնալիք խորհրդանշեց առաջին չինական ավիակիր ռազմանավի (կատարելագործված նախկին խորհրդային «Վայրագ» ավիակիրը) ծովային փորձարկումները: Ըստ այդմ, չինական ժողովրդագատագրական բանակի նավատորմը պաշտպանական ու-

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 16:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 23:

¹² Brzezinski Z., նշվ. աշխ., էջ 155-156:

¹³ Mahbubani K., “Look to China for wisdom on dealing with Russia”, Financial Times, March 21, 2014.

ժից փոխանցում է կատարում լայնաշտաբ հարձակողական կապույտ ջրային նավատորմի (blue water fleet)¹⁴: Արդի աշխարհաքաղաքական եզրաքանությամբ Չինաստանի աճող ռազմածովային հզորությունը միտված է արդյունավետ հակադրվելու կամ ետ մղելու «առաջնագծային կղզիների շղթան», որը նախագծվել էր դեռևս 1950-ական թվականներին գեներալ Դուգլաս Մակ-Արթուրի և Դին Աչեսոնի կողմից իբրև ԱՄՆ-ի առաջնային պաշտպանական գիծ (“US forward defence perimeter”), որը ձգվում է Ճապոնիայից մինչև Թայվան ու Ֆիլիպիններ¹⁵:

Չինաստանը իբրև արդյունավետ և լեգիտիմ ավտորիտար ռեժիմ օգտագործելով ահռելի բյուրոկրատական ապարատը շարունակում է կառավարման հին չինական կայսերական ավանդույթները՝ հենվելով ընդհանուր էթնիկ ինքնության և բարձր զարգացած մշակութային գերիշխանության վրա: Այս կերպ, կառուցելով կապույտ ջրային հարձակողական նավատորմ Չինաստանը կկարողանա պաշտպանել իր տարածքային հավակնությունները Դեղին, Արևելաչինական և Հարավչինական ծովերում, ինչպես նաև արդյունավետ կերպով ազդեցություն տարածել Հնդկա-խաղաղօվկիանոսյան մեգատարածաշրջանում: Ի պատասխան՝ Հարավ Արևելյան Ասիայի պետությունները, մասնավորապես, Ճապոնիան, Հնդկաստանը և Ավստրալիան կխորացնեն ռազմավարական համագործակցությունը միմյանց և ԱՄՆ-ի հետ:

Չինաստանի արտաքին քաղաքական ռազմավարության երեք հիմնասյուններն են կազմում «խաղաղ զարգացում»,

¹⁴ Evans M., *Power and Paradox: Asian Geopolitics and Sino-American Relations in the 21st Century*, Foreign Policy Research Institute, Orbis: Elsevier Limited, Winter 2011, p. 90.

¹⁵ Scott D., *The “Indo-Pacific”—New Regional Formulations and New Maritime Frameworks for US-India Strategic Convergence*, Institute for International Policy Studies: Routledge Publishing, Taylor and Francis, 2012, *Asia-Pacific Review*, Vol. 19, No. 2, 2012, p. 95.

«փոխշահավետ համագործակցություն» և «ներդաշնակ աշխարհ» հղացքները: Հայսմ՝ արդի միջազգային համակարգում Չինաստանը հանդես է գալիս իրրև կառուցողական, և ոչ թե ապակառուցող դերակատարությամբ¹⁶:

«Ներդաշնակ աշխարհ»-ի (“Harmonious World”) հղացքը Չինաստանի պաշտոնական համապարփակ նախագիծն է ապագա աշխարհակարգի վերաբերյալ: Հղացքը առաջ է քաշվել դեռևս 2003 թ. Չինաստանի նախագահ Հու Ջին Տաոյի կողմից: «Ներդաշնակ աշխարհ»-ի գաղափարը տրամաբանորեն կապված է չինական ավանդական մշակույթում «բոլոր ազգերի միջև ներդաշնակության և համակարգման» փիլիսոփայությանը: Այն համակցված է նոր իրավիճակում միջազգային հարաբերությունների զարգացման միտումի հետ և ամրացված է նաև կոնկրետ տեսություններով:

«Ներդաշնակ աշխարհ»-ի տեսության շրջանակներում Չինաստանի կառավարությունը հաստատել է երեք կարևոր դիվանագիտական և ռազմավարական հայեցակետեր: Եվ առաջինն է «ոչ մի թշնամի» դիվանագիտությունը (non-enemy diplomacy): Այն է՝ պետությունների միջև հարաբերությունները չպետք է լինեն հակամարտ կամ թշնամական, և պետությունների միջև վեճերը չպետք է լուծվեն ռազմական ուժի միջոցով, այլ պետք է կարգավորվեն խորհրդակցության և համագործակցության հիմքի վրա: Ազգերի միջև հարաբերությունները պետք է լինեն գործընկերային: Գործընկերային հարաբերությունների տեսական ելակետը չինական աշխարհայացքի «բազմազան միության» (“Unity with Diversity”) հղացքն է, իսկ նրա իրականացման քաղաքականության հենքը «խա-

¹⁶ Zugui G., “Constructive Involvement and Harmonious World: China’s Evolving Outlook on Sovereignty in the Twenty-first Century”, Dialogue on Globalization, FES Briefing Paper 13, December 2008, p. 2.

դադ համակեցության հինգ սկզբունքներն են»¹⁷: Ըստ այդմ, միջազգային քաղաքականությունում տարբեր գաղափարաբանություններով, տարբեր ընկերային և քաղաքակրթական համակարգերով ազգերը կարող են համագոյակցել: Այս կերպ, Չինաստանի կառավարությունը ձգտում է իր միջազգային հարաբերությունները փոխակերպել գործընկերությունների:

Երկրորդը բաց ռեգիոնալիզմն է (open regionalism): Տարածաշրջանային համագործակցությունը և ինտեգրումը միջազգային հարաբերությունների զարգացման գլխավոր միտումներից է, և պետությունները որոշակի տարածաշրջանում կիրառործեն տարածաշրջանային հարմարավետությունը ինտեգրացիայի միջոցով: Որոշակի տարածաշրջանի տարասեռ պետությունների միջև հարաբերությունները պետք է կառուցարկվեն իբրև համակեցության և համագործակցային, իսկ նրանց գործունեությունը պետք է համակարգվի ընդհանուր բարիքի և խաղաղության շուրջ: Այսպիսի տարածաշրջանը իր հերթին պետք է բաց լինի այլ տարածաշրջանների երկրների համար:

Երրորդը համաշխարհային միջտարածաշրջանային համագործակցության ցանցն է (global inter-regional cooperation): Միջազգային հարաբերությունների գլոբալիզացիան աստիճանաբար զարգանում է գլոբալիզացիայի հետ զուգահեռ (regional cooperation integration): Տարածաշրջանային համագործակցության տարբեր մեխանիզմներ են հիմնվել աշխարհի տարբեր տարածաշրջաններում: Այս կերպ, տեսանելի ապագայում բաց ռեգիոնալիզմը կհաստատի փոխկապակցում և փոխհամակարգում տարբեր տարածաշրջանների միջև: Գլոբալ միջազգային հարաբերությունները միջտարածաշր-

¹⁷ Hao S., “Harmonious World: The Conceived International Order in Framework of China’s Foreign Affairs”, *China’s Shift: Global Strategy of the Rising Power*, Masafumi Iida (ed.), NIDS Joint Research Series No.3, 2009, Chapter 2, p. 54.

ջանային համագործակցության հենքի վրա կվերածվեն փոխ-համակարգվող և ներդաշնակ նոր միջազգային կարգի¹⁸:

Վերջին տասնամյակների ընթացքում օգտագործելով խաղաղ վերելք եզրույթը նկարագրելու համար իր դիվանագիտական, տնտեսական, ռազմական և քաղաքական նշանակության համաշխարհային աճը, Չինաստանը չի դադարել պաշտպանել նաև իր տարածքային պահանջաները¹⁹:

Չինական ազգայնականությունը այժմ զանգվածային ֆեներմեն է և կարևոր դեր ունի բնակչությանը աշխարհի ամենամեծ պետության մտակեցվածքի սահմանման գործընթացում: Ավելին, չինացիները պատմությունից գիտեն, որ դեռ XIX դարում Չինական կայսրությունը և իր ազդեցության գոտիները ներառում էին գրեթե ողջ Հարավ Արևելյան Ասիան՝ Մալակայի նեղուցից և Ժամանակակից Բանգլադեշից մինչև Ղազախստանի արևելք, ողջ Մոնղոլիան և Ամուր գետից հյուսիս ընկած այն տարածքները, որ այսօր կոչվում են Ռուսական հեռավոր արևելք²⁰:

Այս Չինաստանակենտրոն հիերարխիկ աշխարհակարգում Չինաստանը հանդես էր գալիս իբրև գերիշխան տերություն, իսկ շրջակա պետությունները իբրև «վասալներ»: Այնուամենայնիվ, այսպիսի հիերարխիկ աշխարհակարգը մեծապես արարողակարգային նշանակություն ուներ, քանզի Չինաստանը որպես կանոն չէր միջամտում իր արբանյակ պետությունների ներքին կամ արտաքին գործերին: Այդուամենայնիվ, այս հիերարխիկ աշխարհակարգը հաջող կերպով պահպանում էր խաղաղությունը քանզի իր համընդհանրական բնույթով նվազագույնի էր հասցնում միջպետական պա-

¹⁸ Hao S., նշվ. աշխ., էջ 55:

¹⁹ O'Brien R. C., "Ensuring China's Peaceful Rise", The Diplomat, November 19, 2011, URL: <http://thediplomat.com/2011/11/19/ensuring-china%E2%80%99s-peaceful-rise/> (06.08.2014).

²⁰ Brzezinski Z., նշվ. աշխ., էջ 164:

տերազմների կարիքը²¹: Այս կերպ, ի տարբերություն սրա, Արևմուտքում կամ եվրոպական Վեստֆալյան աշխարհակարգում, որտեղ պաշտոնապես միջազգային համակարգի գլխավոր չափորշիչն էր ինքնիշխան ազգ-պետությունների իրավահավասարությունը, գործնականում միջազգային հարաբերությունները հիերարխիկ էին և միջպետական հակամարտությունները հաստատուն բնույթ էին կրում²²: Այս համատեքստում հիերարխիկ աշխարհակարգը դիտվում է իբրև ավելի կայուն, քան անարխիկ միջազգային կարգը: Ըստ չինական մոտեցման, ներդաշնակ աստիճանակարգության բացակայությունն է հանգեցնում կոնֆլիկտների²³:

Չինաստանի առջև կանգնած մարտահրավերներից շարունակում է մնալ Թայվանի հիմնախնդիրը: Եվ, հավանաբար, Թայվանի խաղաղ վերամիավորումը Չինաստանին հնարավոր է «մեկ պետություն, մի քանի համակարգեր» ձևաչափով, ինչպես դա եղավ 1984 թ. Դեն Սյաոպինի առաջադրած «մեկ պետություն, երկու համակարգ» Չինաստանի առաջանցիկ զարգացման ծրագրով, որը հետագայում՝ 1997 թ., հնարավոր դարձրեց Նոնկոնգի միացումը: Քանզի միավորման այս ձևաչափը չի կարող առաջացնել լեգիտիմ միջամտություն ԱՄՆ-ի կողմից: Մյուս կողմից սա հնարավոր է միայն, եթե Չինաստանը շարունակի իր տնտեսական առաջընթացը և վերելքը իբրև արդյունավետ պետություն²⁴: Ինչնէ, այս ձևաչափի հաջող կիրարկումը լայն հեռանկար կարող է բացել «Մեծ Չինաստան» աշխարհաքաղաքական հղացքի ի-

²¹ Kang D. C., “The theoretical roots of hierarchy in international relations”, Australian Journal of International Affairs: Australian Institute of International Affairs, Vol. 58, No. 3, September 2004, pp. 337–352.

²² Նույն տեղում, էջ 340:

²³ Zugui G., “Constructive Involvement and Harmonious World: China’s Evolving Outlook on Sovereignty in the Twenty-first Century”, Dialogue on Globalization, FES Briefing Paper 13, December 2008, p. 5.

²⁴ Brzezinski Z., նշվ. աշխ., էջ 188:

րագործման համար, որը իրողություն էր տարածաշրջանի պատմական անցյալում:

Ճապոնիա. «Ասիայի Բրիտանիան»

Ճապոնիան իբրև մեծ տերություն համաշխարհային և տարածաշրջանային քաղաքականության կարևորագույն դերակատարներից է: Ճապոնա-ամերիկյան դաշինքը Միացյալ Նահանգների կողմից հաճախ որակվել է իբրև իրենց ամենակարևոր երկկողմ հարաբերությունը: Լինելով աշխարհի երրորդ տնտեսությունը՝ Ճապոնիան իբրև առաջնակարգ համաշխարհային տերություն հանդես գալու լիակատար ներուժ ունի, թեպետ այդ ուղղությամբ գործելու նկրտումներ չունի և դեռ չի ձգտում նաև տարածաշրջանային գերակայության նախընտրելով գործել ամերիկյան հովանավորության ներքո: Ինչպես Մեծ Բրիտանիան Եվրոպայի դեպքում, Ճապոնիան նախընտրում է չներգրավվել մայրցամաքային Ասիայի քաղաքականությանը²⁵: Այս կերպ, Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանի անվտանգության համալիրում ԱՄՆ-ի աշխարհաքաղաքական ծրագրերում «Ճապոնիան հեռավոր արևելքի Բրիտանիան է»: ԱՄՆ-ը ձգտում է ավելի խորացնել դաշնակցային հարաբերությունները Ճապոնիայի հետ, որը, ըստ էության, ԱՄՆ-Բրիտանիա հատուկ հարաբերությունների հայելային արտացոլանքն է Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանում: Ըստ այդմ, Բրիտանիան ԱՄՆ-ի ամենամերձավոր դաշնակիցն է Եվրո-ատլանտյան տարածաշրջանում, իսկ Ճապոնիան Ասիա-խաղաղօվկիանոսյանում²⁶:

²⁵ Նույն տեղում, էջ 45:

²⁶ Takahashi K., “Japan to become 'Britain of the Far East’”, Asia Times Online Ltd. Issue 29: Feb 24, 2005. URL: <http://www.atimes.com/atimes/Japan/GB24Dh03.html> (16.08.214). Article 9 of the Japanese constitution prohibits the use of force as a means of settling international disputes, and the SDF is authorized to fight only if

Բրիտանիայի նման Ճապոնիան ծովային տերություն է: Ճապոնական «Ծովային ինքնապաշտպանական ուժերը» աշխարհի լավագույն ռազմական նավատորմերից է, որի վերջրյա բաղադրիչը ծավալով արդեն երկու անգամ գերազանցում է բրիտանական թագավորական նավատորմին, իսկ ստորջրյա ուժերը ծավալով երկու անգամ գերազանցում են ֆրանսիականին: Ինչպես Բրիտանիայի դեպքում էր, տնտեսական շահերին համապատասխան ծովային ուղիների անվտանգության ապահովումը Ճապոնիայի ազգային անվտանգության առանցքն է²⁷:

Այսպիսով, Չինաստանի վերելքը և Հյուսիսային Կորեայի միջուկային ծրագրերը ամերիկյան «օֆշորային հավասարակշռման» հայեցակարգի դիտանկյունից ենթադրում են ռազմական առումով ավելի հզոր և նախաձեռնողական Ճապոնիա²⁸:

Կորեա. «Ասիայի Գերմանիան»

Պատմականորեն դարեր շարունակ Կորեան եղել է չինական տրոն աշխարհակարգի մաս և օգտվել է Չինաստանի հետ սերտ մշակութային, տնտեսական և քաղաքական կապերի բարիքներից՝ գտնվելով պաշտոնապես հիերարխիկ և ոչ պաշտոնական անարխիկ միջազգային համակարգում: Հայսմ՝ Կորեայի տնտեսական և անվտանգության շահերը սերտորեն կապակցված էին ներչինական զարգացումներից²⁹:

Ներկայումս էլ Չինաստանի աջակցությունը կենսական նշանակություն ունի Հյուսիսային Կորեայի գոյատևման հա-

Japan itself is invaded, and then only on Japanese territory or in the surrounding sea and air.

²⁷ Patalano A., “Japan: Britain of the Far East?” The Diplomat January 18, 2011, URL: <http://thediplomat.com/2011/01/18/japan-britain-of-the-far-east/> (20.08.2014).

²⁸ Evans M., նշվ. աշխ, էջ 102:

²⁹ Hundt D., “China's 'Two Koreas' Policy: Achievements and Contradictions”, Political Science 62(2) 132–145, p. 133.

մար: Սեուլի գլխավորությամբ միավորված, ժողովրդավարական և ԱՄՆ-ի դաշնակից Կորեան սպառնալիք է Չինաստանի համար, քանզի ամերիկյան զորքերը անմիջապես կմոտենան Չինաստանի սահմաններին: Հետևաբար, հյուսիս-կորեական ռեժիմի փլուզումը դեռ բավարար չէ Կորեայի վերամիավորման համար: Անվտանգության աշխարհաքաղաքական նկատառումներով չինական զորքերը կանցնեն սահմանը ԿԺԴՀ-ի «ինքնիշխանությունը արտաքին միջամտությունից պաշտպանելու» համար և կասեցնելու հարավ կորեական և ամերիկյան զորքերի տեղակայումը Չինաստանի սահմանների անմիջական հարևանությամբ, ինչպես նաև վերահսկելու հյուսիս կորեական զանգվածային ուժնչացման սպառազինությունները³⁰:

Այսպիսով, Գերմանիայի օրինակով արագ վերամիավորումը գրեթե անհնար է դառնում Կորեայի համար, քանզի ընդհանուր ինքնությունը հյուսիսային և հարավային կորեացիների շրջանում շատ ավելի թույլ է, քան արևելյան և արևմտյան գերմանացիների դեպքում էր: Հյուսիսի ու Հարավի միջև արյունահեղ պատերազմը և ավելի քան կես դար ամբողջովին տարբեր մտահոգևոր-գաղափարական և հասարակական-տնտեսական կացութաձևերը հանգեցրել են համակարգային տարբերությունների ու անջրպետ են առաջացրել նաև ընդհանուր կորեական ազգային ինքնության մեջ: Անջրպետը զգալի է նաև լեզվի մեջ: Հետևաբար, Կորեայի վերամիավորումը հնարավոր կլինի միայն երկարաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր ինքնության վերակառուցման և նրանց տնտեսությունների համապատասխանեցման ու ներդաշնակեցման արդյունքում³¹:

³⁰ Keck Z., “Must China Fear a Unified Korea?” The Diplomat April 17, 2013, URL: <http://thediplomat.com/the-editor/2013/04/17/must-china-fear-a-unified-korea/> (21.08.2014).

³¹ Kelly R., “The German-Korean Unification Parallel”, The Korean Journal of Defense Analysis Vol. 23, No. 4, (Korea Institute for Defense Analyses, December 2011), p. 466.

Այդու՝ Կորեայի վերամիավորման գաղափարը կարևոր նշանակություն ունի երկու Կորեաներում և հատկապես հարավում: Քանզի վերամիավորումը արդյունավետ կերպով իրականություն դարձնելու ներուժը և տեսլականը գտնվում են հենց հարավում: Այս կերպ, միավորված Կորեան ավելի քան 80 մլն բնակչությամբ, զարգացած տնտեսությամբ և հզոր բանակով մեծ տերության վերածվելու ներուժ ունի, որը կարող է առանցքային աշխարհաքաղաքական դերակատարում ունենալ Եվրասիական և Խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանները կապակցելու գործում:³² Ըստ այդմ, Կորեական թերակղզում «պատմության ավարտը» մոտ է³³: Եվ վերամիավորված Կորեան կարող է դրամատիկ աշխարհաքաղաքական այլընտրանքներ առաջացնել տարածաշրջանում՝ կախված նրանից թե վերամիավորումը կլինի հյուսիսային, թե հարավային մոդելներով:

Հավանական աշխարհաքաղաքական վերադասավորումները

Միացյալ Նահանգները անվիճելի առավելություն ունի համաաշխարհային օվկիանոսներում ընդհանրապես, և Հնդկա-խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանում մասնավորապես, ինչպես նաև ունի երկկողմ դաշինքների ցանց, ինչը հնարավորություն կտա արդյունավետ կերպով պահպանել իր գերակա դիրքերը տեսանելի ապագայում³⁴:

Համաձայն անվտանգության հետազոտությունների՝ «Կուպենհագենյան դպրոցի» նշանավոր տեսաբան Բարի Բուզանի «Ասիական աշխարհաքաղաքական կառույցը աստիճա-

³² Brooks S. G., Ikenberry G. J. and Wohlforth W. C., “Don’t Come Home, America: The Case against Retrenchment”, *International Security*, Vol. 37, No. 3, Winter 2012/13, pp. 43-44.

³³ Cha V. D., *The End of History: ‘Neojuche Revivalism’ and Korean Unification*, Foreign Policy Research Institute: Elsevier Limited, Spring 2011, p. 291.

³⁴ Brooks S. G., Ikenberry G. J. and Wohlforth W. C., նշվ. աշխ., էջ 16:

նաբար ընդունելու է Ասիական գերհամալիրի ձև (Asian supercomplex), ինչը չափազանց օգտակար է Միացյալ Նահանգների համար իր դիրքերը տարածաշրջանում պահպանելու և ամրապնդելու տեսանկյունից: Եվ, կարծես թե, ճակատագրի հեգնանքով խոշորագույն մարտահրավերը, որ Չինաստանը կարող է նետել ԱՄՆ-ին, Ասիական երկրների համար բարի դրացի լինելն է»³⁵:

Խոշորագույն և աննախադեպ աշխարհաքաղաքական մարտահրավեր կարող է առաջացնել ճապոնաչինական առանցքի ձևավորումը, որը կարող է հավանական դառնալ ամերիկյան դիրքերի և դաշնակցային հարաբերությունների փլուզման, ինչպես նաև ճապոնական աշխարհայացքի հեղափոխական փոփոխության արդյունքում³⁶: Այսպիսի դաշինքը կմիավորի երկու արտակարգ արդյունավոր երկրների ներուժը «Ասիական միության» գաղափարի ներքո:

Դեռևս 1904 թ. Հելֆորդ Ջոն Մակքինդերը «Պատմության աշխարհագրական առանցքը» իր նշանավոր հոդվածում ուրվագծում է Չինաստանի կողմից «առանցք»-ի տարածության նվաճման աշխարհաքաղաքական հեռանկարը, որը Չինաստանին կվերածի գերիշխան տերության: Այժմ այս հեռանկարը աստիճանական իրականացման փուլում է կապված Միբիրում և ռուսական հեռավոր արևելքում չինացի միգրանտների թվի ստվարացման հետ³⁷: Մակքինդերը գրում է,- «Եթե չինացիները ճապոնացիների կողմից կազմակերպված տապալեն Ռուսական կայսրությունը և նվաճեն նրա տարածքները, նրանք կարող են բաղադրել աշխարհի ազատության համար դեղին սպառնալիքը, քանզի նրանք մեծ մայրցամաքի ռե-

³⁵ Buzan B. B., *Asia: A Geopolitical Reconfiguration*, Paris: IFRI, 2012, p. 11.

³⁶ Brzezinski Z., նշվ. աշխ., էջ 55:

³⁷ Kaplan R. D., “The Revenge of Geography”, *Foreign Policy Magazine*, May/June 2009, URL: http://www.colorado.edu/geography/class_homepages/geog_4712_sum09/materials/Kaplan%202009%20Revenge%20of%20Geography.pdf (06.09.2014).

սուրսներին կավելացնեն օվկիանոսի հնարավորությունները»³⁸: Ինչևէ, տեսանելի ապագայում այս սցենարը և ճապոնաչինական դաշինքը քիչ հավանական է: Համենայն դեպս վերջին շրջանի պատմությունը և Ս. Հանթինգթոնի «Քաղաքակրթությունների բախման» տեսությունը հակառակն են ապացուցում: Եվ ԱՄՆ-ի աշխարհաքաղաքականության գերակայություններից է նման դաշինքի հնարավորության կանխումը:

Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանի համար կան իրադարձությունների զարգացման մի քանի հնարավոր մոդելներ.

- Չինաստանը կդառնա գերիշխան տերություն՝ նվազեցնելով ԱՄՆ-ի ազդեցությունը և ամերիկյան երկկողմ դաշինքների նշանակությունը: Մա կարող է իրականություն դառնալ, եթե տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրացիոն գործընթացների, օրինակ, Հարավ-Արևելյան Ասիայի երկրների ընկերակցության (ASEAN) մեջ ներգրավվի Չինաստանը՝ բացառելով ԱՄՆ-ի մասնակցությունը³⁹:
- Ռուս-չինական համագործակցային հարաբերություններում Ռուսաստանը ներկայացնում է թույլ կողմը: Ռուսական հեռավոր արևելքը աստիճանաբար տնտեսապես ավելի կախված է դառնում Չինաստանից: Տնտեսական գործոնը որոշիչ է նաև Չինաստանի և Մոնղոլիայի միջև հարաբերություններում, վերջինս աստիճանաբար վերածելով չինական արբանյակի⁴⁰:
- Կորեական թերակղզին իր տարածաշրջանային միջանցիկ ահռելի ներուժով մեծ նշանակություն ունի

³⁸ Mackinder H. J., “The Geographical Pivot of History”, *The Geographical Journal*, Vol. 23, No. 4, Apr., 1904, p. 437.

³⁹ Jinwook C., *US-China Relations and Korean Unification*, Korea Institute for National Unification: Seoul, 2011, p. 208.

⁴⁰ Brzezinski Z., նշվ. աշխ., էջ 166-169:

Ռուսաստանի համար իբրև հաջող Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան տերություն հանդես գալու և Հարավարևելյան Ասիայի ընդարձակ շուկային էներգոուրսներ մատակարարելու տեսանկյունից: Արևելյան և Հարավ-Արևելյան Ասիայի երկրների հետ Ռուսաստանի հաջող տնտեսական ինտեգրման գրավականներից է անդրկորեական երկաթուղային և նավթամուղային համակարգի ստեղծումը և դրա կապակցումը ռուսական համանման համակարգին, ինչը Ռուսաստանը կդարձնի փոխանցիկ պետություն երկրագնդի երկու տնտեսապես ամենաակտիվ գոտիների՝ Եվրոպայի և Արևելյան Ասիայի միջև⁴¹:

- Կորեայի վերամիավորման ամենահավանական տարբերակը Մեուլի գլխավորությամբ միավորումն է, ինչը մարտահրավեր է Չինաստանին, որը չի վարանի համարժեք պատասխանի հարցում: Քանզի Հյուսիսային Կորեան իր միջուկային սպառազինությամբ և 1 միլիոնանոց բանակով, աշխարհաքաղաքական բուֆերի նշանակություն ունի Չինաստանի համար:
- Մյուս կողմից երկու ամերիկյան դաշնակիցներ Հարավային Կորեան և Ճապոնիան ունեն տարածքային վեճեր (Տակեսհիմա կամ Դոկդո կղզիախմբի համար) և պատմականորեն եկած այլ խնդիրներ՝ կապված նախկինում Կորեայի ճապոնական օկուպացիայի և գաղութային քաղաքականության հետ: Այս հիմնախնդիրները հակում ունեն սրվելու հատկապես երկու կողմերի ազգայնականության բորբոքման պարագայում և հակամարտության լուրջ վտանգ են պարունակում: Այս պա-

⁴¹ *Weitz R., "Can Moscow and Washington Join Hands in the Pacific?" The Diplomat October 03, 2012, URL: <http://thediplomat.com/2012/10/03/can-russia-and-the-u-s-come-together-over-asia/> (03.09.2014).*

րագայում, նկատի առնելով չին-կորեական դրական պատմական փորձը, Հարավային Կորեան կարող է մերձենալ Չինաստանի հետ և Կորեայի վերամիավորման նախագիծը ցանկացած մոդելով՝ հյուսիսային, թե հարավային, կվերածվի Չինաստանի աշխարհաքաղաքական առավելության: Իսկ Միացյալ Նահանգները կնախընտրի իրենց ամենակարևոր երկկողմ հարաբերությունը և տարածաշրջանում իրենից հետո երկրորդ ամենահզոր ծովապետության՝ Ճապոնիայի հետ դաշինքը: Լքելով Կորեական թերակղզին՝ ԱՄՆ-ը կխուսանավի ցամաքային հսկայի հետ ցամաքում բախվելուց⁴²:

- Այլևս պարզ է, որ XXI դարում Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան աշխարհաքաղաքականության հիմնական բևեռներն են հանդիսանալու Միացյալ Նահանգները և Չինաստանը և, ավելի նվազ չափով, Հնդկաստանը, Ճապոնիան ու Ռուսաստանը⁴³: Ըստ երևույթին, այս մրցակցության կարգավորումը կլինի համալիր: Ինչպես որոշ ուսումնասիրողներ են պնդում, այս աշխարհակարգը հակում ունի նմանվելու XIX դարի եվրոպական կոնգրեսների մեծ տերությունների գերիշխանական համակարգին՝ «Վիեննայի աշխարհակարգին»⁴⁴:
- «Ամերիկյան խաղաղությունը» (Pax Americana) ծովում և «Չինական խաղաղությունը» (Pax Sinica) ցամաքում կխորհրդանշեն Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան աշխարհաքաղաքականության երկբևեռ հավասարակշռություն-

⁴² Park S., “If Korea Were to Unite...”, The Diplomat January 31, 2013, URL: <http://thediplomat.com/the-editor/2013/01/31/if-korea-were-to-unite/> (27.08.2014).

⁴³ Evans M., նշվ. աշխ., էջ 113:

⁴⁴ Acharya A., նշվ. աշխ., էջ 15:

նը XXI դարում⁴⁵: Չինաստանը իբրև ցամաքային տերություն կգերիշխի մայրցամաքային Ասիայում, մինչդեռ ԱՄՆ-ը իր դաշնակիցներով Հնդկա-խաղաղօվկիանոսյան ընդարձակ ծովային տարածություններում⁴⁶:

Այսպիսով, ձևավորվելիք նոր բազմաբևեռ միջազգային համակարգում XXI դարի ընթացքում Միացյալ նահանգները կգրադեցնեն «առաջինը հավասարների մեջ» (*primus inter pares*) դիրքը: Իբրև աննախադեպ աշխարհաքաղաքական փորձարարություն Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանի պետությունները կձգտեն համատեղել Չինաստանի տնտեսական հրաշքի բարիքները ամերիկյան անվտանգության անձրևանոցի ներքո: Հայսմ՝ Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանի աշխարհաքաղաքականությունը հակում ունի արտացոլելու Եվրոատլանտյան աշխարհաքաղաքականության «սառը պատերազմյան» կամ XIX դարի «Վիեննայի աշխարհակարգի» մոդելները:

MODELLING THE GEOPOLITICS OF "THE ASIAN CENTURY"

Tigran Yepremyan
(summary)

The paper illustrates and analyses the world order of "the Asian Century" through the prism of the Asia-Pacific geopolitics by modelling the situation with the patterns of the Euro-Atlantic region. For the first time since the beginning of the sixteenth century, the single largest concentration of global economic power will be found not in the West, but in the East. The vital interests of the world's lone superpower, the United States, and those of the great powers of China, Japan, India and Russia are all engaged in Asia. From Asia-

⁴⁵ Ross R. S., "The Geography of Peace: East Asia in the Twenty first Century", *International Security* Vol. 23, No. 4, Spring 1999, pp. 81-118.

⁴⁶ Evans M., նշվ. աշխ., էջ 96:

Pacific security perspective the strategic fulcrum lies in East Asia. Here is where the vital interests of the world's three most economically powerful states, the United States, China and Japan intersect and which expand to Indo-Pacific wider security complex. Perhaps the most important point to emphasise is that Asia's geopolitical terrain is going to be shaped most significantly by the shift in the international system's centre of gravity away from the Euro-Atlantic toward the Asia-Pacific region. Therefore, *Pax Americana* at sea and a *Pax Sinica* on land will characterize the geopolitics of "the Asian Century". As an unprecedented geopolitical experiment the strategy and statecraft of the Asia-Pacific countries will seek to benefit from the Chinese economic miracle under the US security umbrella.